

ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ

ПОГЛЕД У ЕВРОПСКЕ ЈЕЗИКЕ

Капитално двотомно дело истакнутог италијанског лингво-географа и глотохронолога Марија Алинеија¹ појавило се на српском језику и отворило простор за темељитије увиде у његове погледе на проблеме уобличавања европског језичког пејсажа. Алинеи испитује „седам главних индоевропских [ИЕ] језичких група које данас заузимају највећи део Европе, а то су келтска, германска, италска, балтичка, словенска, илирска и грчка”, које би се „могле... замислити као већ издиференциране и смештене у своје садашње историјске локације у истом периоду у ком је грчки потврђен као микенски грчки у Грчкој, а хетитски у Анадолији: на почетку II миленијума пре Христа” (I: 120). Те проблеме Алинеи истражује по процедурама које је успоставио својом широко заснованом *теоријом континуићејта* (ТК) и истиче да тиме

не оспорава резултате традиционалне компаратистике, али их смешта у другачији хронолошки оквир и на нов начин поставља проблем настанка и развоја европских језика. Прочистивши научни терен од идеологија о „инвазији” и „катастрофи” – прва је реликт колонијализма с краја деветнаестог и почетка двадесетог века, а друга остатак теолошке концепције о „Великом потопу”, типичне за

---

¹ Марио Алинеи (1926–2018), Италијан, већи део радног века провео у Утрехту (1959–1987), засновао 1979. *Лингвистички аџилас Европе* и предводио га од 1982. до 1997, засновао и уређивао часопис за истраживање проблема семантике *Quaderni di Semantica*, а овде говоримо о неким проблемима које је он отворио својом књигом *Настајак европских језика* (Књига I: *Теорија континуићејта*; Књига II: *Континуићејт од мезолића до њезденеј доба у главним ејнолинејвистичким обласцима*. Нови Сад : Прометеј; Београд : Библиотека града Београда, 2021; на италијанском језику те су књиге објављене 1996. и 2000. године).

19. stoleће – ТК предлаже нов модел о етничком и лингвистичком формирању у Европи, који је... једноставнији и делотворнији од оног традиционалног. Моделу „инвазиониста” и „катастрофиста”, који претпоставља геноциде и дисконтинуитете, противречне археолошкој документацији, супротставља се модел „континуитета”, који почиње од *хомо локвенса*, и допушта инвазије и дисконтинуитете – превасходно локалног типа – тек почев од металног доба. То јест, тек након рађања нових стратификованих друштава, и након стварања услова за отпочињање освајачких ратова од стране моћних елита (I: 10).

Какве се конкретније појединости могу „ишчитати” из неких аспеката теорије континуитета, Алинеи ће показати осветљавајући „дубоки узрок актуелне поделе Француске на две фундаментално различите етнографске и дијалекатске области: северна половина, која је језички *оилска* и етнографски континентална, за ТК била би у основи келтска са италидским суперстратом; а јужна половина, која је језички *оксиданска* и етнографски медитеранска, за ТК би била италидска са келтским суперстратом”. Тиме је осветљен један прилично простран европски ареал, али треба рећи да се тако „чиста паралела” не може наћи у оквирима других језика (или их макар Алинеи није тако експлицитно формулисао), чиме се отвара могућност да се понекад осмотре и неки општији аспекти његове теорије ако се већ може сматрати да се њене основе не могу довести у сумњу.

Алинеи вели да се у основи његових студија увек налазе „стварно потврђени језици”, али ће се значење те чињенице каткад релативизовати тиме да се о њима зна или мало или да су та знања несигурно утемељена, а догодиће се да она до аутора понекад и „не стигну”. Овде издвајам неколико таквих језика за које бих рекао да се налазе „сасвим близу” почетака утемељивања европскога лингвистичког пејзажа.

Свесно испуштајући истраживање удела алтајских, кавкаских и уралских језика (II: 15) у уобличавању тога пејзажа, рекао бих да је у том смислу најсложенија позиција *грчког* језика, пре свега, зато што се често истиче да је сва „грчка хронологија до олимпијског времена”, најблаже речено, проблематична (многи грчки помени такви су и до V века) и зато се на свако „ширење грчкога хронолошког оквира” мора гледати макар обазривије, посебно на ону појединост да се грчка старина на Балкану може везати чак за трећи миленијум пре Христа (I: 117). Ослањајући се на схватање да се „у другом миленијуму појављује грчки језик као *коине*, што подразумева присуство већ издиференцираних

грчких дијалеката”, Алинеи је пропустио прилику да „кроз филтер ТК осмотри целовит грчки проблем” и да покуша одредити временски оквир у коме су се Грци „почели догађати на Балкану”, али је уместо тога нагласио да је грчком Линеару Б („микенски”) „из половине другог миленијума” претходио не-зна-се-колико-векова старији [недешифровани] Линеар А („минојски”), а чије би „дешифровање и читање били од енормног значаја за познавање језичке ситуације у басену источног Средоземља пре потврде микенског грчког” (I: 95). Минојски линеар касније је дешифрован као словенски, али нам то неће много помоћи да разјаснимо „грчки балкански комплекс” ни у основним контурама, а камоли у појединостима. Не можемо, пре свега, знати ни да ли је Алинеи наслућивао сву сложеност тога проблема (и зато избегао да се у његово решавање упусти), али чињеница да је пропустио прилику да оцени макар „природу” грчке дијалекатске диференцијације, сведочи о томе да се ни та могућност не може искључити. Са становишта данашњих представа о дијалектима, наиме, грчке прилике морале би се означити макар као необичне: на *јонском* „*дијалектију*” утемељен је – „језик грчке епике” и „најстарије грчке филозофије”, на *ајичком* – „језик драме”, *еолски* – „писаху лирици с Лезба Сапфа и Алкеј”, а *горски* – понајвећма [је писана] корска лирика” [Каповић 2006: 49] и зато би наведене појединости могле много уверљивије сведочити о генетској неутемељености грчкога дијалекатског пејзажа него о особеностима његове унутрашње диференцијације. Ако се каже да је та „дијалекатска слика” уобличена неколико векова пре нове ере и да се њена обележја „документују” епским, лирским, драмским, беседничким, филозофско-историјским и сличним списима, а „оверавају” (тешко је рећи да ли редовно или како друкчије) археографским реликтима, онда то једино може бити знак да су такви „дијалекти” тамо где се сада налазе стигли у различитим сеобеним таласима и у разним временима (и не зна се откуд!) и они се „дијалектима” могу сматрати само условно.² С друге стране, једнако проблематична мора бити и заснованост „радне хипотезе да су остали ИЕ језици исто могли бити присут-

² То се посебно оштро показује кад је реч о представљању еолског дијалекта у великој Економидовој расправи: уз еолску верзију, наиме, Економид доноси и мноштво других библијских фрагмената [1828/III/2: 441–492], у којима се показује врло изразита сродност тога „дијалекта” са „словенским језиком”; томе је Економид додао и нека поређења руских речи са грчким и грчких с еолским [1828/III/2: 494–506], али би било врло занимљиво прегледати и њихове српске паралеле; уп. γρόνθος срп. *īрсѝи* „прегршт”; γράβω, γράφω срп. *īребѝи*, *īребем*, *īреѝѝи*; γυρτός срп. *īрба*; Γόρος, срп. *īора*; κολυμβάς срп. *īолуб*; Γώβατος срп. *īовеδο*; Γώφαρος, Γοφάρειω срп. *īовор*, *īоворим*; γράβα срп. *īроб* [Петровић 2021: 115–121].

ни у II миленијуму на својим историјским подручјима”, будући да неки други извори не подупиру Алинеијеву „микенску пројекцију”, а међу њима је и Херодотов навод да је и у његово време (тј. у V веку пре Христа), „грчки језик увек употребљаван заједно са пелазгијским”, да су се Грци „повећали у мноштво народа, захваљујући особито прилажењу многих Пелазга и многих других варварских народа”, као и да се „у Платоново доба у Грчкој још говорило ’варварским језиком’” [Петровић 2021: 27 120].

Илирском језику Алинеи је посветио посебно поглавље своје књиге (*Албанија и Илири* – II: 199–201), али је, по свему судећи, проблему приступио с позиција чија се утемељеност може показати као проблематична: „Што се тиче... Албаније, посебна обележја илирских насеља какве их познајемо онда кад се појављују у историји, могу се препознати... тек у гвозденом добу... Потврђивањем древног присуства Илира на Балкану, поготову у периоду неолита и на почетку металургије, оправдавају се стога они врло тесни комшијски односи Словена и Илира... који су често имали повољан исход по Илире, све до њиховог нестанка ’у словенском мору’, тј. до готово потпуног асимиловања Илира од стране Словена”. „Илирско-словенски односи” о којима овде говоримо могу се разумети као сасвим природни, али није јасно у какву се везу они могу довести с Арбанасима и како се „уместо *ѝраалбанској* или *оѝциѝеалбанској* може користити *илирски* или, према разним научницима, *месайски*” (I: 86). Показује се, наиме, да таквим својим схватањима Алинеи „пристаје уз тезу” о Арбанасима као балканским староседоцима и о Илирима као њиховим прецима, али је све извесније да је та теза неодржива: Арбанаси су из јужне Италије стигли на Балкан за трупама Георгија Манијака 1043. године (пре тога се у историјским списима помињу тек крајем XI века, а тиме се објашњавају и „албанска и грчка алоглотска острва у средишњој и јужној Италији” – I: 152).³

Алинеи истиче да своју теорију континуитета заснива на чињеницама лингвогеографије и археологије, али то понекад неће бити довољно да се о природи неких проблема стекну потпунији увиди. То ће показати већ „први поглед у западне ИЕ језике”, а нека то буде учињено кроз призму оних који су Алинеију „отежали” истраживања. Први је такав језик *ѝѝрурски* и за њега је рече-

---

³ Арбанасима се, ваља то нагласити, „допада да буду Илири”, неће да буду Трачани (мада ће се показати да су и једни и други једнако – Словени!), покушавали су да „убеде” угледног француског етрусколога да им „докаже да су Етрурци”, али је од свих тих њихових „настојања” једино извесно да су се на балканским просторима први пут нашли тек у XI веку и да се не могу довести у везу ни с једним старобалканским језиком [Петровић 2021: 133–151].

но да је „аутохтони језик првих житеља Апенинског полуостра” (I: 94–95), да улази у ред „давно изумрлих неиндоевропских језика” (I: 294), да је у етрурској теонимији сачувана „серија латинских и италских позајмленица (*Ana ~ Anna, Maris ~ Marte, Menerva ~ Minerva* – I: 101–102) и да је „етрурска цивилизација” продрла дубоко у балканску област (II: 198); етрурском ће касније, такође – као „неиндоевропски”, бити додати и *баскијски* и *минојски* („Линнеар А”), који „још нису припојени ниједном лингвистичком филуму” (I: 294–300, II: 21). Те чињенице овде вреди посебно истакнути и о тим језицима навести још покоју непосреднију потврду. Нека прва међу њима буде она да је Себастијан Долчи још у XVIII веку етрурски дешифровао као словенски (половином XIX века то је оверио Волански) наводећи да су странци Србе означавали различитим именима и да су се међу њима нашли и *Еџуруци* и *еџуруски* језик, а томе ће О. Луковић-Пјановић додати узгред и нека друга занимљива сведочанства. Једно је од њих да су „Етрурци себе називали *Раџани*, *Расена* или *Расна*” и у вези с тим саопштава и податак да је Ненад Ђорђевић у Милвокију (1969) објавио књигу *Еџуруци или Раџани*, „поткрепио своје дело још са девет географских карата и с десет репродукција етрурског, одн. рашанског сликарства”, а на крају књиге нашао се и „*Еџуруско-српски речник*”. После више година Светислав Билбија објавио је чланак *Раџани, а не Еџуруци*, из којег О. Луковић-Пјановић преноси тек један „одломак:

Кроз последња два века чињени су безбројни покушаји да се открије тајна постанка и порекла етрурског језика, па су у том циљу давана безбројна противуречна објашњења. Мислило се да, ако се открије тајна одакле потиче етрурски језик, да ће се само по себи да открије и порекло Етрураца. То је било потпуно исправно резновање, али га они, поред свих настојања, нису открили. Западни писци су покушали да то пронађу, упоређујући корене и речи етрурског језика са 27 других разних језика и дијалеката, међу којима су неки били чак из Централне Африке. Британски писац James Wellard у својој књизи *The Search for the Etruscans* све их редом спомиње, али не наводећи ниједан словенски језик [Петровић 2021: 190–191].

И док се Алинеи „домишља” о томе ко би могли бити Етрурци, историчар Луиђи Парети, његов сународник, потврђује његове недоумице наводећи да су „уздуж саобраћајница што су прелазиле средишње алпске пријевоје, као и у језерском подручју Транспадане (тј. сјеверно од ријеке По)”, живела етрурска племена, „то

јест, да су то били преци оних Етрушчана које сусрећемо у историјским временима и који су себе сматрали аутохтоним становницима [Апенинског] полуотока још од најстаријих времена” [Петровић 2000: 155–156]. Појединости које овде наводимо показују да је етрурски језик словенски, да „етрурска цивилизација” није „продрла дубоко у балканску област” већ да је „словенски” (тј. „етрурски”) језик прекрио (макар) северни појас Апенина, избио на Алпе и Пиринеје, негде се на томе путу, видећемо то касније, „укрстио” с келтским и стигао до Атлантика и Британских острва.

Баскијски филум, према Алинеију, „делује најрањивије, и то само зато што је, према садашњим знањима, лишен ваневропских веза” (I: 88); повезиван је „са афроазијским филумом”, после „са севернокавказким језицима” (I: 94 355), а остаје нејасно по чему се „на германске позајмљенице у латинском” може гледати као „реципрочне токове између латинског и оближњих лингвема, од баскијског до келтског и германског, или до словенског и илирског” (I: 597). Неку годину пошто је објавио књигу о којој овде говоримо Алинеи се „вратио баскијском проблему” наводећи топонимијска истраживања Франциска Вилара у Каталонији, долини Ебра и Андалузији. Виларови нови налази, наиме, бацају „озбиљну сумњу на аутохтоност Баска, а остало је непознато да је О. Луковић-Пјановић тај проблем решила тридесетак година пре Вилара. И учинила то много једноставније и уверљивије од њега наводећи да је, према *Баскијско-француском речнику* Пјера Ланда (Pierre Lhande, Париз, 1926), „’препознала’ најмање 30 до 40% заједничког лексичког блага у баскијском и српском језику”! Ту је сродност она показала на четрдесетак примера, а ја овде помињем тек неке њене паралеле: *gona* ~ *јуњ*, *јуња*, *gora* ~ *јора*, *izeba*, *izaba* ~ *изба*, *zeto* ~ *жеџџа*, *zitu* ~ *жиџио*, *gilikatu* ~ *јолицџиџи*, *gerentze* ~ *јраница*, *kastigatu* ~ *касџиџиџи*, *teratu* ~ *теџџиџи*, *jestu* ~ *јесџиџи* итд. (Петровић 2021: 189–190). Разјашњавање тих проблема отворило нам је увиде и у још неке појединости које су „пресудиле” да се за откриће О. Луковић не чује ни за педесет година после његове прве објаве. Она је, наиме, свој списак баскијско-српских паралела приредила припремајући докторску дисертацију (1969), али ни Шантрен (као ментор) ни чланови комисије на њене наводе нису се ни осврнули; Шантрен је, судећи по неким појединостима, „осетио” озбиљност проблема о коме О. Луковић говори и „признао” јој докторат грчке филологије, али је његов наследник Olivier Masson, како изгледа, имао знатно плићи увид у проблематику и зато саопштио „праве разлоге” за такав однос према тумачењу чињеница о којима је реч. Олга Луковић, наиме, наводи да се Масон према њој „веома нелепо понео налазећи да је то ствар коју треба

скинути с дневног реда пошто се она не може решити”.⁴ Тако се догодило да је један („мистериозни”) језички проблем продужио да „мучи” индоевропску лингвистику само зато што њени западноевропски специјалисти с којима се она сретала нису знали ни један словенски језик.⁵

Етрурском и баскијском језику Томецоли и Серафимов прикључили су, при крају прошле деценије нашег века, и минојску културу на Криту идентификујући је као протословенску⁶ и утврђујући да су Словени јужну и источну Европу настањивали макар десет миленијума пре Христа. Томецоли се у та истраживања упустио пошто је пре тога открио венетске трагове у италијанском језику и „са сигурношћу утврдио да су Венети говорили протословенским језиком” наводећи да је „приметио да наш италијански народни језик не припада садашњим лингвистичким латинским оквирима” и да је касније „схватио да је он уобличен тек око 1.500. године, а да је венетски језик неупоредиво старији”.

Осмотрели смо досад три „западна” индоевропска језика и показало се да су сви они словенски (етрурски, баскијски, венетски), да су распоређени у севернијем појасу Апенина, по обема странама Алпа и на Пиринејима и тамо се, према Алинеијевој ТК, укрстили са келтским – чија је судбина врло необична, да не кажемо – мистериозна, пре свега по томе што се, као један од некад најраспрострањенијих европских језика (у првом миленијуму п.н.е. простирао од западне Европе и Северног мора, преко средње Европе и Балкана, до Црног мора и средњег појаса Мале Азије”, тј. до Галатије), а данас се с његовим *џрајовима* срећемо тек у неколико микроареала у западној Енглеској, Ирској, Велсу и Бретањи; ту народносна масу чине

ратнички организована племена, потекла од изворног пранарода са Хелмског (Балканског) полуострва. Грци их називају Галатима,

---

⁴ „То се догодило две-три године по одбрани моје тезе, али још увек чујем непристојно дерање самоувереног западњака који не може да замисли да би српски језик уопште могао да буде од неке помоћи при решавању европских језичних проблема” [Петровић 2021: 189–190].

⁵ О. Луковић-Пјановић била је „пасионирани читалац”, али не и школован филолог и једино се тиме може објаснити чињеница да то њено откриће не дође ни до српских ни до европских лингвиста: они први за њена открића нису знали, они други нису хтели да их чују, а она није била свесна да се понешто од онога што је откри[ва]ла могло публиковати – и на разне начине и на разним странама. С могућношћу да то допре и до покојег лингвисте (па и до оних који то нису хтели – ни да чују).

⁶ После сам наишао на податак да је Јован Деретић, по својим процедурама, то исто у[с]тврдио још 1972, али процењујем да су Томецолијеви налази неспорнији или се, речено једноставније, може показати да ја Деретићеве доказе нисам потпуно разумео [Петровић 2021: 64–65].

Римљани Галима, да би се касније називали Келтима... Историчари описују Келте на Хелму и у Италији у неким периодима антике, а потом их још само помињу у Подунављу. За то време бележе Кимвре на Црном мору, а потом бројне келтске таласе продирања кроз средњу и северну Европу до Галије и Британије. Све време они описују ратничка племена, која успостављају, држе и мењају власт на тим просторима, да би после пада Западног римског царства настале државе и каснији европски народи и њихови језици, у чијој етногенези Келти играју важну улогу. Пре два века је преовладала теорија међу европским историчарима о етногенези Енглеза, Француза, Немаца, Италијана, Скандинаваца. Неизбежни Келти су добили статус оснивача Галије и значајну улогу у етногенези Француза, међу Немцима су минимизирани, а у Британији су укључени у етногенезу Енглеза [Антић 2021: 225–226].

Као један од некад најраспрострањенијих европских језика, дакле, келтски је данас сведен на неколико западноевропских микроареала, а за нас је занимљив по томе што је сачувао најизразитије лексичке паралеле са српским језиком, при чему већ та чињеница доноси недоумицу о самој његовој природи: ако се трачки и илирски потврђују као словенски, хоће ли се испоставити да се ни келтски од њих неће моћи издвојити? Према истраживањима Ранке Куић, број неспорних подударности између српског и келтског креће се од 600 (https://www.youtube.com/watch?v=VvBwTe_1FA) па до више од 4000 лексичких база (<https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ranka-kuic-ranka-velsanka/>);⁷ Милош Црњански објавио је 1964. (у НИН-у) више текстова о српским ономастичким траговима на британским острвима⁸ и сад је извесно да на његову грађу треба гледати макар као на „келтску” ако она не би могла бити и „шире британска”.

Тим недоумицама могао би се, међутим, прикључити и онај проблемски комплекс који је „уредио” да се на јединственом „историјском решету” нађу илирски и трачки који су могли „потонути” у језику балканских „Словена”, али ће остати питање које су особености келтског језика одлучиле да се то исто догоди

⁷ Кад говори о тим односима, Р. Куић наглашава да из лексике коју истражује испушта ону грчког и латинског порекла не водећи рачуна о томе да су многе од њих и у грчки и у латински могле ући из српског језика (а не можемо знати које је све такве лексичке појединости из својих спискова искључила).

⁸ Драгољуб Петровић, *Милош Црњански о његовој историјској српској ономастичкој грађи на британским острвима*. – На темељима народних говора : Зборник радова посвећен проф. др Јордани Марковић поводом одласка у пензију. Ниш (Филозофски факултет Универзитета у Нишу), 2020, 527–531. А да је грађа коју Црњански доноси непотпуна, потврђује се и његовим наводима које даље цитирамо да би, уз оно што је поменуо, „могао навести и (многе) друге” потврде.

и са њим? Једина логична претпоставка могла би се свести на то да се он није битније разликовао од „словенског”, те особености најизразитије сачувао на крајњем северозападу и на крајњем југоистоку, а у осталим деловима Европе „потонуо” у језицима који су се тамо уобличавали током последњих 10–15 векова, тј. по оном обрасцу по коме је Алинеи разјаснио келтску судбину у француској оилској и окситанској зони.⁹

Са природом српско-келтских језичких сродности српска наука упорно одбија да се суочи, али пред грађом којом су нас засули М. Црњански и Р. Куић то ће се већ много теже чинити. Према неким давнашњим назнакама, наиме, проблем су „отворили српски аутохтонисти” (предводио их је Милош Милојевић), али их је зауставио Берлински конгрес (1878) прописујући да су Срби у VII веку дошли ниоткуда и одмах се раширили од Средње Словачке до Крита и од делте Дунава до делте Поа, ту им памет одмах оверили Стојан Новаковић и Иларион Руварац и требало је да прође скоро цео век да би се показало да је „стара” памет била утемељенија макар утолико што је умела да поставља питања на која „нова” – није имала одговоре. Прве знаке да ће се та „нова памет” наћи на озбиљним искушењима изнели су пред науку М. Црњански и О. Луковић-Пјановић током шездесетих година прошлог века, при чему се показало да је то за Црњанског остало записано само као узгредна биобиблиографска појединост док је на неким њеним много ширим аспектима О. Луковић-Пјановић безнадежно потонула. А „нови научни методолози” признали да је много лакше негирати дело Милоша Милојевића него, рецимо, поћи трагом српских топонимијских чињеница које је он саб[и]рао по Малој Азији и Европи и објаснити све оно што он није разумео.¹⁰

Покушаћу овде да мало шире представим „српско-келтски проблем” полазећи од неких општијих опсервација М. Црњанског о вендским и келтским траговима у Британији: „Данас се сви британски археолози слажу у тези да је келтско становништво британских

---

⁹ Томе свему додајем овде и нејасно памћење из раних година свог школовања кад су ме учили да су балкански староседеоци били Трачани, Илири и Келти, после се ови последњи „изгубили”, али је остало сведочанство о некаквим дубоким сродностима њиховог језика са српским.

¹⁰ О. Луковић оставила је у вези с тим један необичан запис о ономе о чему „пише Милош Милојевић у својим *Одломцима српске историје...* о некадашњим Србима на тлу данашње Француске” наглашавајући да „треба једном узети велики речник који садржи имена свих француских општина па студиозно обрадити бар оне називе који се, како каже Милојевић, „једино помоћу српског језика могу обрадити” [Петровић 2021: 190]. Помињем ову појединост као „позив” нашим знацима на катедрама страних језика да се за ове теме заинтересују и крену оним стазама којима се, може бити, пре њих запутио неко ко је од њих био мање квалификован.

острва у Корнволу у Ирској прешло у преисторијско време из Бретање и Вандеје. Не може бити сумње што се тиче веза са Вандејом. Још у доба кад је живео Цезар, Вандеја је била вендска. Бретања је исто тако, вековима, келтска. Тај келтски, бретонски, говор, ношња становништва у Бретањи, цео фолклор, чудновато личе и на словенске трагове. Кад су недавно, у Француској, француски археолози проучили ископине и фолклор, на пример Гвемене, упозорили су да су наишли на траг Славена. „On y trouve un souvenir des Slaves”. Траг је био вендски, као и на британским острвима. Сјајни, келтски трагови нађени су у краљевском гробу на месту Викс. Француски археолози су тај траг назвали „сарматским”. Професор Џофреј (Жофре? – Д. П.) из музеја у месту Шатилион, на Сени, рекао је: можда су скитски? Приликом проучавања те миграције из Вандеје у Корнуалију, писац ових редака био је зачуђен метаморфозом топонимије и имена која је налазио на тој обали француској, откуд је становништво келтске Енглеске, очигледно, дошло. Обала преко пута британских острва назива се у преисторији вендска. На картама: *Арморика*. Реч је не само бретонска, келтска, *ar-morik*, него, очигледно, славофона. У такозваној Легенди стварања света (280. пре наше ере) море је ’отмогоса’”. Кад се говори о свим тим питањима, овде ваља поменути и навод Црњанског да су „Венди за немачку археологију, очигледно из политичких разлога, били не-Славени. За руску археологију прото--Славени. За енглеске археологе (на пример за чувеног професора Minna) Венди су ’без сумње Славени’. Проф. Maveг, познати филолог, пристаје да их уброји у прото-Славене”.¹¹ Тако говори Црњански према увидима у записану реч, а на непоновљив начин, својим дугогодишњим искуством, Р. Куић оверава његов запис: „Када дођемо међу Велшане, осетимо се као код своје куће: на велшанском селу је као код нас у Херцеговини или Црној Гори и тачно поступају на исти начин”. А могао бих томе додати и неке сопствене увиде: гледао сам фотографије неких Индуса-потوماка оних који су тамо однели санскрт, гледао и неке Викинге, једном попио кафу с неким Арапима – и увек остајао с утиском да се с тим људима срећем свакодневно као и с онима из свог непосредног суседства: за све њих показало се да су сачували – словенски ген. Ранка-Велшанка вели да је „своје Камре” сретала по Херцеговини и Црној Гори, да је „у правном келтском” слушала *gusle* и њихов „отегнут монотон тон”, да је једино тамо (и нигде другде по Европи) сретала „помамне и

¹¹ Тим наводима Црњанског, ваља додати и узгредни запис О. Луковић-Пјановић о томе да јој је пријатељица, рођена у Алзасу, сведочила „да се у кући њених родитеља причало да су Срби некада владали у Алзасу” [Петровић 2021: 177].

разблудне” посестрине Виле *Равијојле*, да је тамо нашла *Du[w]nav[on]* као „дубоку реку”, *Нерейву* – као „божанство које тече”, а утврдила је и да су се у петнаест наших река „купале келтске богиње воде”. И свему томе, додала много стотина других лексичких подударности између „својих Камра” и својих Херцеговаца, али то није било довољно да избегне упозорење једног „упућеног” колеге: „Не покушавај да доказујеш да су Келти дошли у директан додир са Словенима”. До тог „упућеника”, по свему судећи, „није стигла” информација да су Келти још у трећем миленијуму п.н.е. идентификовани западно и југозападно од Карпата,¹² као ни онај запис да се негде овде, у доба Римљана, на самом почетку нове ере, помиње и прва келтска држава на нашој територији *Civitas Celtorum*.

Својим општим размишљањима, која сам напред поменуо, Црњански прикључује мноштво топонимијских чињеница.

1) На римским картама, у Енглеској и Шкотској, Ирској и Велсу” он бележи следећа келтска и вендска племена: *Boduni, Dobuni, Dumnoni, Cornovii, Carni, Carnuti, Morini, Boristheni, Gotti, Goritani, Lugii, Ladeni, Miathi, Rhuteni, Moravii*; Херодот „налази *Бодуне* на Дону” (питање је да ли би им се могли прибројити и чакавци *Бодули*?), а Птоломеј *Руџене* „прво, у такозваним вендским брдима, иза Црног мора, а затим у Карпатима и најзад у Цезаровој Галији, на Пиринејима”; *Boristhene* Тацит помиње „на граници Шкотске”, проф. Вернадски – на Дњепру, а „на Балкану их налазимо као племе *Брсјаци*”.¹³

2) Ево имена, келтских, наших планина и брда: *Крн, Бохор, Мосор Ориен, Кориен, Ком, Кораб, Рум, Рудине, Вран, Ловцин, Шар, Коријник*, а могао бих навести и многа друга.

3) Ево каква сам имена налазио у археологији Шкотске, Енглеске, Ирске и Велса у келтска и античка времена, и на античким географским картама британских острва: *Liig, Varar, Cenen, Drem,*

¹² Било би занимљиво поћи трагом овога Пиктетовог налаза и покушати утврдити под којим се именима тај етнос тамо сретао, али засад све упућује на то да би тешко било поверовати да би то могли бити Германи или Романи (или неки њихови сродници).

¹³ Сумњиво може бити разматрање Црњанског о „келтском суфиксу *’џор*” у многим нашим врховима” и њихово везивање за „склоништа за стада оваца на брдима”, посебно због тога што касније помиње да се „брда са кореном *џора* повлаче од данашње јужне Русије до британских острва преко Балкана”. *Taur, Taurus, Taurisci*, носе у себи траг тих миграција, као и у грчком језику за име брда. *Дурмиџор, Шайџор, Пирлиџор*, и слична имена врхова, и код нас су у Босни и Црној Гори, знаци тог келтског трага”. Такво извођење могло би бити коректно ако би се потврдило да *taur(us)* није *џур* „*Vos primigenius*” (за који је речено да је истребљен током 17. века), а у нашој топонимији остао забележен као *Турјак*.

Murav, Cegin, Cethen, Don, Limina, Boyan, Vechan, Lagan, Tama, Idris, Lab, Ultava, Thaya, Machno, Nen, Vedra, Sochan, Prosen, Braid, Iscir, Tuessdis, Bar, Bach, Dobronos, Birgos, Peukh, Oboka, Tolka, Stour, Waya, Thamesis, Nith, Buna, Mur, Derwent, Ram. А у именима пото-ка, на пример, *Tromie, Malkie*.

4) Или „ево, на пример, како имена наших река стају поред оних на британским острвима, из келтског доба: *Мур, Сора, Кокра, Суїла, Сана, Уна, Корана, Идрис, Драїона, Драва, Добра, Корий-њача, Крка, Коруна, Арса, Виїава, Лука, Цейїина, Укрїна, Сїреча, Лим, Дрим, Искер, Осма, Вуг, Лаб, Карас, Тамна, Пек, Морача, Бојана, Варгар, Ниц(ава?), Буна*”.

5) А за доказ да је келтски траг упадљив на нашем тлу, и у именима острва на Јадрану, довољно је упоредити имена келтске Британије која сам навео и имена наших острва: *Боа, Шолїа, Силба, Шкарда, Премуда, Олинї, Оруда, Корнаї, Олиб, Бол, Вир, Голин, Лаїан, Мул, Скорца, Маон, Уљан, Мурїшер, Тун, Сесїрун, Брач, Ардуба, Гардун, Уније, Скакан, Лаїањ, Ривањ, Пацман, Оријуле, Исїї, Тим, Мазурина, Сиїан, Лоїуд*, а могао бих навести и друга.

Овако осмотрене, западноевропске језичке прилике, са етрус-ским, баскијским, венетским/вендским, илирским и келтским блоковима, указују на неспорну подударност са „словенским” језиком и до тих увида доводе нас Алинеијеве анализе оних „седам главних ИЕ језичких група”, од којих се само за грчку и балтичку показује да се тичу крајње словенске периферије и у том смислу може се показати да се на обе може гледати као и на све остале „западноевропске језике”: и грчки и балтски језици појавили су се на европској лингвистичкој мапи у тренутку кад су сви битни генетски процеси већ били изразито назначени и успостављене основе за развој свакога од тих („западноевропских”) језика појединачно, при чему се грчки појавио да се „придружи ’балканском’ словенском”, а балтски да се додирне са крајњом североисточном словенском периферијом. Те ће чињенице донекле чинити сложе-нијим само односе са језицима с којима су се нашле у непосредном додиру, али није јасно каквог ће то имати значаја у процесима каснијег уобличавања европскога језичког пејзажа у целини.

Тако би се могло рећи да су назначени главни правци уобличавања језика западне Европе, при чему се само у ситнијим поје-диностима од њих разликују прилике у немачком и скандинавским језицима. За немачки помињемо навод да је

крајем осмог и почетком деветог века, немачка источна граница ишла највећим делом западно од Лабје; тек на северу била је на самој

Лаби, која је само на крајњем северу, близу свога ушћа, текла кроз немачку земљу. Крајеви у којима су данас Дрезда и Лајпциг били су насељени словенским живљем, који се на југу протезао до самог Беча и даље, што значи да је и Шлеска била словенска, као год што је на северу сав део источно од Хамбурга и Лабе, дакле не само Источна него и Западна Пруска, био насељен Словенима... Река Одра, која данас целим својим током пролази кроз Немачку, била је онда цела ван Немачке, у словенској земљи. Другим речима, готово цела североисточна половина данашње Немачке била је онда ван Немачке и насељена поглавито Словенима. Од старих становника остали су само трагови; Пруси су углавном оставили само име, јер је њихов језик, старопруски, изумро још у седамнаестом веку, а од негдашњих словенских становника остали су само трагови у именима (*Лајцић–Лийск[о]–Камени, Врайислав–Бреслау*)... и у незнатним словенским мањинама, на пример, Лужичких Срба. По себи се разуме да се тако радикална германизација некадашњег становништва није могла извести милом, и Хердер, који зна историју, не може да се уздржи од врло кратке, и ако врло крепке изјаве саучешћа: „Јадни Словени, Пруси” итд. Можда понеком Немцу та изјава саучешћа не би била угодна, али је извесно да она спада у најречи- тије доказе о немачкој цивилизацији [Петровић 2021: 181–182].

Наводи које помињемо указују на то да су Немци на три четвртине (понегде се говори и о четири петине) своје садашње територије затрли своје словенске претке, а од прилика у њиховом севернијем суседству ваља поменути само то да је „Данска била средиште викиншке културе” и да „новија генетска истраживања показују да су Викинзи имали много више гена из јужне и источне Европе него што су научници досад претпостављали”. Та појединост омогућује нам да „европском германском комплексу” прикључимо и данске прилике и по томе што су се и оне шириле по словенским просторима, али и по томе што су Данци „махом ишли у Енглеску, Швеђани у балтичке земље, а Норвежани на Исланд и на Гренланд”.¹⁴

Тиме смо свели казивање о западноевропским језицима и показало се да се у свима њима, у мањој или већој мери, неспорно разазнаје – *словенска основа*. Наши увиди у источноевропске прилике, међутим, много су дубљи захваљујући налазима до којих је

---

¹⁴ Као на изненађење треба гледати и на навод да „Викинзи нису скандинавска етничка група. Могао си да постанеш део те културе, као што данас можеш да пређеш на ислам или хришћанство” (све појединости које се овде помињу с данског језика превела је Мира Стијовић – <https://www.dr.dk/nyheder/viden/kroppen/stor-undersoegelse-smadrer-vikinger-myter-de-var-hverken-lysha-arede-eller>).

дошла археогенетика. Према процедурама које је разрадио Кљосов, на име, најстарији хаплотипи рода **R1a** са српских простора на Балкану пренети су на руску низију, тамо се *пре њеј миленијума* појавио први предак савремених Руса (и Украјинаца), пре 4.000 година они стигли до јужног Урала, а 400 година касније кренули у Индију (један крак одвојио се према Ирану, а други стигао до југа Саудијске Арабије и у Етиопију). Тако су Прасловени стигли до Индије и донели свој језик. „Аријевски. Прасловенски. Санскрт. Или протосанскрт, ако хоћете”, тј. књижевни индијски језик; и то се догодило „пре 3.500–3.400, тј. 1.500–1.400 година пре наше ере. У Индији је [тај језик] напорима великог Панинија углачан у санскрт пре отприлике 2.400 година, близу почетка наше ере” [Петровић 2021: 20–23].

Тако се, како видимо, показује да је Кљосов, по другим процедурама, решио неке проблеме за чијим контурама Алинеи тек почиње трагати. И уз све то, он нам саопштава и једну посебну занимљивост: „Главнина обеју највиших [индијских] касти, индоевропске и дравидске, састоји се из представника аријевске хаплогрупе **R1a**. Њих има до 72% у највишој индоевропској касти и 29% у највишој дравидској касти”, што значи да „међу Аријевцима пре 3.500 година предака савремених Западноевропљана није било” и о томе сведочи податак да од 367 брахмана тестираних на хаплогрупе нема ниједног носиоца западноевропске хаплогрупе **R1b**”.¹⁵ На то се може гледати као на непосредан доказ да се западноевропски језици могу сматрати индоевропским само у мери у којој су преузимали лексичку из оног корпуса „словенског” језика какав је у Италији забележен као *етрурски*, на Пиринејима као *баскијски* (Будимир би тим језицима додао и *сабински*, Соларић *сикулски*, Томецоли *венетски*), а другде по Западној Европи најчешће као *келтски* (Црњански за Вандеју додаје и *венгски*), тј. сви „словенски”.

У потрази за општијим обележјима ИЕ лексике и њеном месту у уобичавању ТК Алинеи посебно издваја два корпуса у којима се покушало с њеним првим инвентаризацијама (један је уобличио Покорни [1959–1969] са 2044 термина, а други Девото [1962] тек са 656¹⁶), али кад се показало да је њихова основа с л о -

¹⁵ С том се појединошћу чудно сложио и Алинеијев навод, у ширем осврту на термин *индогермански*, да се тај „језички филум могао од почетка звати индокелтским, а не индогерманским” (I: 289–290).

¹⁶ Алинеи наводи да је у овим пословима као „прва озбиљна основа за покушај реконструкције” о којој говоримо послужио „ностратички” речник Владислава Марковича Илич-Свитича (1934–1966), са 353 корена, постхумно објављен у осмој деценији XX века. Прве важне разраде полазе у ствари од ове базе, и све су настале последњих година.” (Алинеијевим речима додајем овде

в е н с к а, и Индија и Западна Европа појавиле су се у сасвим измењеној перспективи: „словенски језик” прекри[ва]о је *сву Европу*, а у својој источној верзији, као санскрт, стигао до Индије.

*

На овим су се пословима „опробали” многи стари зналци, а међу њима (нисам у прилици да утврђујем да ли и најстарији) нашао се Лаоник Халкокондил (1423–1490) по свом следећем наводу: „Serblos Tryballos, autem gentem esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo”, односно „Срби Трибали, народ најстарији и највећи од (свих) народа, поуздано знам”. По тој ће се речи распознати и Олга Луковић-Пјановић, она ће Халкокондилу прикључити и многе старе зналце европске прошлости (такве као што су: Абел Овелак, Ами Буе, Сипријан Робер, Павле Јосиф Шафарик, Нестор Часни Кијевски, Мојсије Хоренски, Валтер Вист, Франциско Марија Апендини, Себастијано Долчи, Казимир Шулиц, Јозеф Костржевски, Кристијан Шнелер, Кристијан Шетген, Лоренцо Суровјецки, Грегор Данковски, Јирген Шпанут, Имануел Великовски, Луј Рену, Емил Бирнуф, М. Ф. Нев, Хан Јохан Георг; међу њима нашли су се и „наши”: Милош Милојевић, Симо Лукин Лазић, Милан Будимир, Реља Новаковић, Светислав Билбија, Ненад Ђорђевић, Илија Живанчевић, Ружица Борисављевић); О. Луковић-Пјановић пренеће наводе Херодота, Платона, Овидија, Птолемеја, Катона, поменути налазе до којих су дошли истраживачи писма, *Душанов законик* осматрити у континуитету ведског права, назначити да „Српска академија знања” још није чула за санскрит, а ни за то да се у његовој основи налази српски језик.

И свему томе додаће и навод Адолфа Пиктета да се

може закључити са сигурношћу да је постојао један преисторијски народ... чист у свом почетку од сваке мешавине и доста бројан да послужи као основа мноштва људских група из њега произишлих... Ми већ у зору историјске епохе налазимо овај првобитни народ, већ расут на једном огромном простору... од Индије до крајњих граница Европе,

---

и једну личну опсервацију: В. М. Илич-Свитич био је јединствен лингвистички таленат и за такве је у народу остала реч да им „није живота” (да није погинуо тада – погинуо би иза прве окуке); он је мислио о језику и ностратичкој теорији, а не о томе – како прећи преко улице; зато запис његовог учитеља С. Б. Бернштејна да се боји да га неће успети „сачувати за славистику и баллистику” може бити означен као ирационалан: с искуством мојих предака, учитељ је имао много више разлога за бригу о томе хоће ли његов ученик сачувати – живот).

Славенскій.

ОТЧЕ НАШЪ, ИЖЕ ЕСИ
 НА НЕБЕСѢХЪ, ДА СВА-
 ТИТСА ИМА ТВОЕ: ДА
 ПРИЙДЕТЪ ЦАРСТВІЕ ТВОЕ:
 ДА БУДЕТЪ ВОЛА ТВОА,
 ЯКЪ НА НЕБЕСИ И НА ЗЕМ-
 ЛИ: ХЛѢБЪ НАШЪ НА-
 СЪЩНЫИ ДАЖДЕЗ НАМЪ
 ДНЕСЬ: И ВОСТАВИ НАМЪ
 ДОЛГИ НАША, ЯКЪ И
 МЫ ОСТАВЛЯЕМЪ ДОЛЖ-
 НИКОМЪ НАШЫМЪ: И НЕ
 ВВЕДИ НАСЪ ВЪ НАПАСТЬ,
 НО ИЗБАВИ НАСЪ ѠЛБКА-
 ВАГЪ. ЯКЪ ТВОЕ ЕСТЬ
 ЦАРСТВІЕ И СИЛА И СЛАВА
 ВО ВѢКИ. АМИНЬ.

Еллискій
 (Еолическогъ нарѣчія).

АТТАС НѠС, ІЗ (А) Е
 ЕССИ НА НЕКОСИ, ДА СЕФ-
 ОИТЪ (ОН) УМА ТВЕОН:
 ДА ПРОИТЪ КАРТВОС ТВЕ-
 ОН: ДА ФЪТЪ ВОЛА ТВЕ-
 А, О КЪС НА НЕКОСИ И
 НА ХЪМИЛИ. ХЛѢБ (Н)
 НѠН НА-ЪСИОН ДОСАИ
 НѠН ДИ-СИ: И А-(ПО)
 СТАВЕ НѠН ТЪЛХИ НѠІА,
 О КЪС И (И) МЪС А(ПО)
 СТАВОМЕН ТЕЛЕСТИКѠН
 НѠН: И НИ ВІВАДИС НѠІ
 ВЕН П(Е)ТѠСЪ, ѠН ЁЗ-
 ВАУЕ НѠІ АП' АЪГАВОГО.
 О КЪС ТВЕОН ЕСТІ КАРТВОС
 И (С) І НА И КЛЕВА ВѠ(С)
 ВАІГЪ. АМИНЬ.

[ЛМС] 1833, ч. 1, стр. 145 (према Економид 1828/III/2: 439–441)

Пиктет није успео да идентификује „тај стари народ, ту матрицу мноштва новорођених нација и језика” и тек ће француски слависта Сипријан Робер (у књ. *СвейѠ Словена*, Париз, 1852) рећи оно што Пиктет није могао: „Срби су ѠочейѠни народ мајка, а срѠски језик – језик мајка”. Њему ће Олга Луковић-Пјановић прикључити и историчара Левека и његов навод да су „ГрѠци, ЛаѠини и НемѠци изданиѠи Словена”; он се касније „предомислио” и рекао да су сви ти народи „могли сачињавати једну исту нацију”, али тиме не пориче чињеницу да су њихови језици з а с у т и српском лексиком: не зна се колико је има у немачком, неки истраживачи тврде да је има много у латинском (пре двеста година Павле Соларић приредио је списак са око 750 таквих речи), а остале су назнаке да их се у грчком нашло више хиљада (негде истовремено кад

и Соларић, само је Економид размотрио око 3000 руских лексичких основа, док се о броју њихових деривата не може ни говорити), при чему би ваљало очекивати да су те сродности много изразитије са српским, посебно у оној „грчкој верзији” која је означена као *еолска* и која је представљена као „најсумњивија група у грчкој дијалектологији [и] служи као ’кош за смеће’ за све грчке дијалекте који нису аркадијско-ципарски, јонско-атички или сјеверозападни/дорски”. На томе дијалекту, уз мноштво других фрагмената, Економид је забележио *Оченаш* и он се овде преноси у оном облику у коме је, у овом *Лейоису*, објављен пре скоро 200 година, а да се још није нашао српски хелениста, научник, радозналац који би тај језик осмотрио макар као фазу у уобличавању *џрчкоја* језика на *српској* основи и то по механизмима за које ваља претпоставити да се битније неће разликовати од оних који су довели до утемељивања француског на келтској или италијанског или румунског, опет, на нек[акв]ој српској основи.

И да затворимо казивање неким општијим напоменама.

Халкокондил „поузвано зна” да су Срби „народ најстарији и највећи”; Пиктет „са сигурношћу” додаје да је постојао „један преисторијски народ..., расут од Индије до крајњих граница Европе” (а Робер и Кљосов рећи ће да су то били Срби); Левек вели да су „Грци, Латини и Немци изданци Словена”, Томецоли ће његовим „Латинима” прикључити Италијане, други ће им (преко „келтскога моста”) привести Французе, Ибере, Британце, мало ће места тамо остати за Немце и неке Нордијце јер ће историчари саопштити да су Келти битни за етногенезу оних претходних док су Немци ту њихову улогу „минимизирали”, а остали ће се „мањи Западноевропљани” распоређивати између једних и других.¹⁷

Осим што су се својим језиком нашли у основи главнине европских језика, а Лепенским Виром и Винчом – и мноштвом других ситн[иј]их „Вирова и Винчи” расутих по Хелмском / Илиричком / Балканском полуострву – стали и на почетке модерне европске цивилизације, Срби су се пред *евројском духовном сиротињом* сада „испечили као озбиљан балкански реметилачки фактор”. И та је сиротиња, уз амерички корбач, намерна да их отуд дефинитивно уклони, али да пре тога „загонетку ’евројске’

¹⁷ Свог првобитног става да су Грци, Латини и Немци „изданци Словена” Левек се касније одрекао, али тиме није могао порећи чињеницу да су, рецимо, Немци од Срба преузели речи *љуб*-ити *љуб*-ав (ich *liebe* dich), да су Латини срп. *луч* „чули” као *lux*, а Грци пристали на то да се оглашавање њиховог „издувног вентила” не разликује од српског (*пјердома* глагол, *пордј* именица), као што су и Арбанаси од Срба преузели речи за означавање „најмаркантнијих поједности” мушке и женске интимне анатомије (да им друге лексичко-семантичке системе овде не помињемо).

подоунавске цивилизације” представи као сопствену тековину и да покаже да је и *она* учествовала у њеном обликовању. Таква ће се „сиротињска памет”, међутим, теже доказ[ив]ати јер нам је Харман приредио неке карте на којима се види да се *та култура простирала једино тамо где и Срби* и да се за Европу сазнало много касније (можда тек „који дан”, рецимо, пре него за Бугарску).

Разрађујући своју *теорију континуитета*, Алинеи ће у једном тренутку записати да „прихватити тако смеле резултате”, какви се од ње могу очекивати, „значило би у великом делу поново писати историјску лингвистику” (I: 466), али се не може веровати да је могао имати на уму појединости које су се уобличиле из напред изложених разматрања, тј. да ће се та „нова историјска лингвистика” темељити на *словенском* језику, пре свега – на *српском*.

ЛИТЕРАТУРА

- Алинеи 2003: Mario Alinei, *Interdisciplinary and linguistic evidence for Palaeolithic continuity of Indo-European, Uralic and Altaic populations in Eurasia, with an excursus on Slavic ethnogenesis* [Интердисциплинарни и језички доказ палеолитској континуитету индоевропских, уралских и алтајских народа у Евроазији, с освртом на словенску етногенезу]. – Quaderni di semantica”, 26 (Expanded version of a paper read at the Conference Ancient Settlers in Europe, Kobarid, 29–30 May 2003 – превод Јелене Радојковић).
- Антић 2021: Драгољуб П. Антић, *Сећање на Ранку Куић и на њен инспирацијивни утицај на исцрпљивања зрелне историје*. Објављено у: Куић 2021, 219–228.
- Економид 1828: *Опытъ о ближайшемъ сродствѣ языка славяно-российскаго съ греческимъ* сочиненный пресвитеромъ и экономомъ Константиномъ Экономидомъ, Томъ I–III. Санктпетербургъ.
- Јовић 2002: Видојко Јовић, *Бележка приређивача*. Објављено у: Срејовић 2002, 343–345.
- Каповић 2006: Мате Каповић, *Увод у индоевропску лингвистику : Преглед језика и поредбена фонологија*. Загреб (лат.).
- Куић 1999: Ранка Куић, *Српско-келтске паралеле*. – Политика, Београд, 4–15. децембра 1999 (фелтон).
- Куић 2021: Ранка Куић, *Црвено и бело : Српско-келтске паралеле*. Београд.
- Петровић 2000: Илија Петровић, *Старинци и новци*. Нови Сад.
- Петровић 2021: Драгољуб Петровић, *Прасрби*. Београд.
- Срејовић 2002: Драгослав Срејовић, *Илири и Трачани: О старобалканским племенима*. Београд [приредио Видојко Јовић].